M.Ü. *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*
33 (2007/2), 21-40

Metafizikten Bilime Ulaşılabilir mi? Epistemeden Doxaya Doğru

Dr. Kemal BATAK*

Özet

Üç bölüme ayrılan bu makalenin ilk bölümünde Viyana Çevresi Karl Popper perspektifinden özellikle felsefi kuramlar/metafizik bağlamında, incelenmiştir. İkincisinde felsefi/metafizik kuramların çürütülebilirlik perspektifinden yapısı tartışılmıştır. Popper, felsefi/metafizik kuramların mantıksal pozitivizmin aksine yanlış olarak değerlendirilebileceğini, rasyonel olarak savunulabileceğini, bu kuramların problem çözme kabiliyetleri kadar rasyonel olduklarını düşünür. Bu tutum, anlam kuramı yaklaşımında metafiziğe yanlış olma lütfunu vermeyen mantıksal pozitivizme göre daha ileri bir safha olarak görülebilir. Üçüncü bölümde, atomculuk örneğinde görüldüğü gibi bilimsel düşünceleri bilim sahnesine çıkarmada etkili olmuş kimi metafizik düşüncelere değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Metafizik, bilim, Karl Popper, mantıksal pozitivizm.

Abstract

I have divided my paper into three chapters. First, I am working on Vienna Circle from the perspective of Karl Popper, specially from the point of philosophical/metaphysical theories. Secondly, I am arguing about philosophical/metaphysical theories from the perspective of refutability. Popper thinks that philosophical/metaphysical theories can be evaluated false on the contrary to logical positivism, can be argued as rational, and he thinks that these theories are rational as much as their ability of problem solving. This attitude can be seen as a forward step according to logical positivism which doesn't grant being false to metaphysics in respect of meaning theory. Thirdly, I'm talking about metaphysics ideas which have become effective on making scientific ideas scientific.

Keywords: Metaphysics, science, Karl Popper, logical positivism.

Kesin doğruya bakarsak, hiç kimse bunu bilememiştir,
Hiç kimse de bilemeyecektir, ne tanrılar hakkında bir şey,
Ne de şimdi benim bahsettiğim tüm bu şeyler hakkında.
Eğer insanoğlu şans eseri söyleyebilseydi en son gerçeği,
Bunun ne olduğunu kendisi bile bilemezdi;
Aslında her şey örülmüş bir tahmin ağından ibarettir.

Xenophanes[1]

---

* Felsefe ve Din Bilimleri.

1 Alan Musgrave, *Sağduyu, Bilim ve Kuşkuculuk* (çev. Pelin Uzay), İstanbul 1997, s. 18; Karl Popper, *Conjectures and Refutations, the Growth of Scientific Knowledge*, London 1996, s. 26.

Bilim nasıl ilerlemektedir? Bilime eşlik eden, ivme veren gövdenin yapısı nedir? Bilim mantıksal pozitivistlerin söylediği gibi, salt gözlem verilerinin birikimi ile mi ilerlemektedir? Yoksa belli kuramların, metafizik idelerin eşliğinde mi seyrine devam etmektedir? Dinsel ya da mitsel düşüncelerin bilimin yönelimine katkıları var mıdır? Bu makalede, çağdaş bilim felsefesinde bu ve buna benzer sorulara Karl Popper'in verdiği yanıtlar analiz edilmeye çalışılacaktır. Ancak biz bu soruları gündemimize aldığımızda, Corvi'nin de dikkat çektiği gibi, bir bilim felsefecisi olan Popper'in metafizikle asla ilgilenmediği söylenebilir. Bu düşünce metafiziği klasik ontoloji olarak anlarsak doğru olabilir.[2] Ancak Popper'in metafizik kavramından anladığı daha farklı bir şeydir. Okur için diğer bir not ise şu: Kuhn'dan sonra, Feyerabend'dan sonra bu makalenin başlığı 'uygunsuz' görünebilir. Ancak rasyonalizmin yol açtığı yıkımların farkında, mütevâzı bir rasyonel felsefecinin bu soruya vereceği yanıtlar kanaatimizce önemini korumaktadır.

Konunun epistemolojik yönüne baştan kısaca işâret etmek gerekiyor. Klasik epistemolojide "gerekçelendirilmiş doğru inanç" olarak görülen, bilgi anlayışına karşı çıkan Karl Popper, bu üç şartın yeterli olmaması bir yana, inanç felsefesi ile ilgilenmediği gibi söz konusu inançların gerekçelendirilmesi, temeli ve 'rasyonalitesi'nin bilgi kuramının bir konusu olduğuna da inanmaz. Ona göre klasik epistemolojideki "senin inancın" terminolojisi yerine "senin tahminin" terminolojisini kullanırsak yerinde bir kullanımı tercih etmiş oluruz. Elbette bir inanç için bir "temele" ya da "gerekçelendirmeye" sahip olmak önemli görünebilir. Ama bir varsayım ya da hipotezden söz ediyorsak bunun ne önemi olabilir ki? Bir hipotezi öne sürdüğümüzde, eleştirel tartışmalarda bazı nedenler öne sürebiliriz; ancak bu nedenler gerekçelendirici nedenler değildir.[3] Dolayısıyla Popper epistemolojik olarak "dogmatik rasyonalite"ye karşı bir duruşa sahiptir. Onun için felsefe ve bilim bir "kanıtlar çuvalı" değildir. Sokrates'e bir "kanıtlar çuvalı" olarak bakan[4] Theodoros gibi biz de bilime/felsefeye bir kanıtlar çuvalı gözüyle bakarsak Sokrates'in dediği gibi gerçekte olup bitene hiç dikkat etmemiş oluruz. Aslında Popper de sıkı bir Sokratesçi olarak binyılların bu bilgi kuramını bize sofistike bir şekilde ulaştırmaktadır. Onun bu konuda yaptığı en önemli katkılardan biri metafiziğin bilime verebileceği şeylerin farkına varmasıdır. Onun analitik bir felsefeci olup olmadığı –Carnap ve Quine'den farklılığı gerekçesiyle- tartışılsa da[5] eleştirel bir rasyonalist olması metafiziği değerlendirişi açısından çok önemlidir.

---

2 Robert Corvi, *An Introduction to the Thought of Karl Popper* (çev. Patrick Camiler), London 1997, s. 79. Farklı metafizik anlayışları için bk. William Seager, "Metaphysics, Role in Science", *A Companion to the Philosophy of Science* (ed. W.H. Newton-Smith), Oxford 2001, s. 283-292; Ahmet Cevizci, "Çağlara Göre ya da Farklı Metafizik Anlayışlarına Örnekler", *Felsefe Dünyası*, sy. 22, 1996, s. 29-46.

3 Karl Popper, *Realism and the Aim of the Science*, London 2000, s. 21-22, 79.

4 Eflatun, *Theaitetos* (çev. Macit Gökberk), İstanbul 1997, s. 54.

5 Jeremy Shearmur, "Popper versus Analytic Philosophy", *Karl Popper: A Critical Appraisal* (ed. Philip Catton), New York 2004.

Bu makale üç bölüme ayrılmış bulunmaktadır. İlkinde Viyana Çevresi Popper perspektifinden özellikle felsefî kuramlar/metafizik bağlamında incelenecek, ikincisinde felsefî/metafizik kuramların sınamacı perspektiften yapısına üçüncü bölümde ise, bilimsel düşünceleri bilim sahnesine çıkarmada etkili olmuş bazı metafizik düşüncelere değinilecektir.

I

Bilindiği gibi Viyana Çevresi metafiziği anlam haritasında şu ilke çerçevesinde değerlendiriyordu: Bir cümle ya doğrudur, ya yanlıştır, ya da anlamsızdır. Eğer o anlamsızsa doğru ya da yanlış değildir. Anlamsız bir cümle hiçbir önermeyi dile getirmez. Bu yüzden bu önerme anlamsızdır diyemeyiz; bu sadece bir cümledir.[6] Görüldüğü gibi bu ifadeler metafiziğin anlamsız dolayısıyla ne doğru ne de yanlış olan bir çerçeveye âit olduğunu gösterir. Dikkat edilirse bu doktrinin dili metafiziğe yanlış olma lütfunu da bağışlamamaktadır.

Psikolojinin her anlamlı önermesi dâhil her şey bu dilde açıklanabilir ya da bu dile dönüştürülebilirdi. Bu programın temel eğilimi açıktı: İnsan ruhu hakkındaki bir önerme Tanrı hakkındaki önerme gibi anlamsız oluyordu. Yani Tanrı ve ruh hakkındaki önermeleri aynı seviyeye yerleştirmek mümkündü. "Tanrı vardır." ve "Ruh vardır." önermelerinin "Bilinçli deneyimlerim vardır." ya da "Bedensel hareketlerle birlikte ortaya çıkabilen ve bu hareketlerden ayrımlanabilen sevgi ve nefret duyguları vardır." şeklindeki önermelerle **tam olarak aynı seviyede** olduğunu işitmeleri teologları ve metafizikçileri memnun ederdi.[7] Çünkü Tanrı rûhun statüsü kadar bilişsel bir öneme sahip görülüyordu.

Metafizik, Viyana Çevresi'nin indüksiyonu/doğrulanabilirliği sınır koyma ölçütü olarak kabûlüyle birlikte anlamsız ya da saçma olmuştu. Pozitivistler pozitif deney bilimi dışında anlamlı sorunlar olması gerektiği düşüncesinden hoşlanmadıkları için gerçek bir bilgi kuramı/epistemoloji ya da metodoloji olması gerektiği düşüncesinden de hoşlanmazlar. Onlara göre, iddiâ edilen felsefî problemler sözde problemlerdir ya da bulmacalardır. Wittgenstein da dilsel bulmacalar dışında hiçbir gerçek felsefe probleminin olmadığını iddiâ eder. Bundan dolayı Wittgenstein'ın 1948'de Cambridge'de Popper'le meşhur karşılaşmalarında da

---

6 John Hospers, *An Introduction to Philosophical Analysis*, London 1992, s. 14. Wittgenstein Tractatus'ta (6.53, 6.54,) felsefî ya da metafizik ve etik denen bütün önermelerin aslında önerme olmadığını ya da sözde-önerme olduğunu, başka deyişle bütün anlamlı önermelerin olabilir gerçeklik durumlarını betimleyen ve ilke olarak gözlem yoluyla konabilecek (atomik olgular) veya reddedilebilecek yalın ifadelerden ibaret olan elemanter veya bölünemez (atomic) önermelere tümüyle indirgenebilir olduğunu söylüyordu. Rudolf Carnap, *The Logical Syntax of Language*, London 1964, s. 282.

7 Popper, *Conjectures and Refutations, the Growth of Scientific Knowledge*, s. 265.

devam ettirdiği anlaşılan[8] deney biliminin ve saf mantığın –mantıksal totolojilerin- dışındaki her şeyin anlamsızlığı kuramından farklı olarak Popper, metodolojinin deney bilimi olmadığına dikkat çeker. Wittgenstein'a göre tüm gerçek problemler bilimsel problemlerdir. Felsefe problemi olarak görülen problemler ise sözde-problemlerdir. Bu konulardaki önermeler ya da kuramlar ise sözde-önerme ya da sözde-kuramlardır. Yanlış değillerdir; çünkü yanlış olsalardı değillemeleri doğru olurdu. Kısaca, felsefe problemleri "bütün kediler 173'e eşit midir?" türünden sözde/saçma problemler olmaktadır.[9]

Popper için ise Viyana Çevresi'nin felsefe problemlerini ele alış tarzının mantıksal pozitivizme negatif bir etkisi olmuştur: "Mantıksal pozitivizmin/Viyana Çevresi'nin çözülüşünün nihâî nedeni doktrinlerinin ciddî olarak hatâlı oluşu değildir, bilakis ciddî problemlere ilginin azalmasıdır: Bulmacalar gibi önemsiz ayrıntılara, özellikle sözcüklerin anlamları üzerine yoğunlaşma, kısaca skolastisizm."[10]

Viyana Çevresi üyeleri ortaya konan felsefe sorunlarını yukarıda belirtildiği gibi 'sözde sorunlar' ya da 'bulmacalar' olarak görmeyi istiyorlardı. Zaten bir pozitivist için 'deneyim' empirik psikoloji ile düşünülmedikçe bir problem değil bir programdır. Bu istekleri –ki bir istek ya da öneri olarak değil, olgu ifadesi olarak açıklanmıştır- yerine getirmek kolaydır. Bu yüzden Popper'e göre;

> "Hiçbir şey 'anlamsız' ya da 'sözde' diye bir sorunun foyasını ortaya koymaktan daha kolay değildir. Tek yapmamız gereken 'anlam' için elverişli bir dar anlam kriteri seçmek, sonra da içersinde hiçbir anlam bulunmayacak elverişsiz bir sorun dile getirmektir. Üstelik anlamlı diye Wittgenstein gibi doğa biliminin dışında olmayan sorunlar kabul ederseniz 'anlam' kavramına ilişkin bir tartışmanın da anlamsız olduğu görülecektir. Anlam dogması bir kez tahta kuruldu mu savaşın dı-

8 Popper, *Conjectures and Refutations, the Growth of Scientific Knowledge*, s. 69, 70; Karl Popper, *Unended Quest, An Intellectual Autobiography*, London 1992, s. 122-123; Karl Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, London 1992, s. 51. Popper'in aktarımında tarih konusunda farklılık olsa da (1946-1948) Wittgenstein'ın ikinci döneminde birinci döneminin tipik bir tezâhürü olan bu düşüncede olması ilginçtir. Ancak burada Popper'in "Tractatus"u anladığı kadar "Philosophical Investigations"ı anlamadığı da söylenebilir. Nitekim Popper, 1970'te Magee ile yaptığı bir radyo programında Russell'ın ve kendisinin onun bu son eserini yeteri kadar takdir edemediklerini itiraf eder. Bilindiği gibi Wittgenstein'ın sonraki anlam kuramı tıpkı Popper gibi pek çok metafizik kuramın anlamlı olduğunu savunur. Donald Gillies, *Philosophy of Science in the Twentieth Century, Four Central Themes*, Oxford 1993, s. 181. Wittgenstein'ın son dönem felsefesinin özellikle metafizik/teolojik alandaki açılımları konusunda Türkçe'deki dikkate değer bir kaynak için bk. Recep Alpyağıl, *Wittgenstein ve Kierkegaard'dan Hareketle Din Felsefesi Yapmak*, İstanbul 2002.

9 Popper, *Conjectures and Refutations, the Growth of Scientific Knowledge*, s. 67-68, 70.

10 Popper, *Unended Quest, An Intellectual Autobiography*, s. 90.

şında kalır, Wittgenstein'ın Tractatus'un önsözünde dediği gibi, 'eleştirilemez ve kesin' olur."[11]

Bundan dolayı Popper'e göre, neye bilim dendiği ya da kime bilim adamı dendiği her zaman "uylaşım" ya da "karar verme" sorunudur. Metodolojinin empirik bir bilim olması gerektiği düşüncesine uygun olarak bu iddiâları "doğalcı" bir görüş olarak değerlendiren Popper, eleştirel olmadığından bu doğalcı görüşü reddederek, "Bunu destekleyenler bir olgu keşfettiklerine inandıklarında yalnızca bir uylaşım öne sürdüklerini göremiyorlar. Bundan sonra uylaşım bir dogmaya dönüşebilir. Metafiziği dışarıda bırakma görüşü de benzer bir biçimde karar verme sorunudur." der. [12]

Popper, 1934'teki yayımından önce *Logik der Forschungu* yazarken pozitivist arkadaşlarına ve karşıtlarına meydan okumayı ummuştu. Hattâ bu kitaptaki amacını Carnap'ın ve Wittgenstein'ın anlam analizi vasıtasıyla metafiziğin elimine edilmesine yönelik doktrinlerini eleştiri olarak da belirtir. Fakat onun bu eleştirisine neden olarak daha işin en başında, örneğin, Wittgenstein'a karşı bir tavır geliştirmeyi gösteremeyiz. Filozof bu düşüncenin yanlış olduğunu; çünkü sınırkoyma sorununu, yanlışlanabilirliği ya da sınanabilirliği 1919 güzünde, yani Wittgenstein'ın görüşleri Viyana Çevresi'nde tartışma konusu olmadan önce formüle ettiğini söyler.[13] O bu doktrinleri metafizik bir bakış açısından değil bilimle ilgilenen bir kişinin bakış açısından eleştirmişti.

Çevre tarafından felsefe problemlerinin yok sayılmasının Popper'in eleştirisinin önemli bir nedeni olduğunu söyleyebilir miyiz? Bir felsefe okulu, problemlerinin sözde problemlerden ayırt edilememesi durumunda, Popper'e göre, yozlaşabilir. Bu felsefe okullarının yozlaşmasının nedeni matematik, kozmoloji, politika, din, sosyal hayat gibi felsefenin dışında ortaya çıkan "problem durumları"na ilgisiz kalarak felsefe yapmanın mümkün olduğuna inanmalarıdır.[14] Yani gerçek felsefe problemleri, dâimâ felsefenin dışındaki ivedi problemlerden kaynaklanır. Problem yitimine mâruz kalmak bir felsefî düşünüşün yozlaşmasının nedeni olarak da görülebilir.

Dil çözümleyicileri gerçek felsefe sorunlarının var olmadığına, varsa da bunların dilin kullanımından ve sözcüklerin anlamından kaynaklanan sorunlar oldu-

---

[11] Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, s. 50-51; Karl Popper, "Bilimsel Araştırmanın Mantığı'ndan", *Sağduyu Filozofu Popper* (çev. der. Cemal Güzel), Ankara 1996, s. 60-61.

[12] Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, s. 50-52; Karl Popper, "Bilimsel Araştırmanın Mantığı'ndan", *Sağduyu Filozofu Popper* (çev. der. Cemal Güzel), Ankara 1996, s. 60-62. Popper bu eleştirisinin Carnap'a ve Carnap'a bakılırsa, Wittgenstein'ın 'yayımlanmamış' yapıtlarındaki görüşe uygulanamayacağını dipnotta ekler.

[13] Popper, *Conjectures and Refutations, the Growth of Scientific Knowledge*, s. 254; Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, s. 311, 312.

[14] Popper, *Conjectures and Refutations, the Growth of Scientific Knowledge*, s. 71-72.

ğuna inanırlar. Oysa Popper en azından düşünen tüm insanları ilgilendiren bir kozmoloji sorunu olduğuna inanır. Dil çözümleyicileri felsefeye özgü bir metodu uyguladıklarını düşünürler. Oysa Popper'e göre yalnız felsefeye özgü bir metot yoktur. Felsefeciler herhangi bir metodu kullanma konusunda özgürdürler. O, bundan dolayı mantıksal çözümleme yöntemine değil, onun biricik yöntem olduğu düşüncesine karşı çıkar.[15] Popper'in seçtiği metot ise daha geneldir: O 'rasyonel tartışma' ile 'eleştirel' sözcüklerini aynı anlamda kullanır.[16] Bunun da ötesinde önemli olan metot ya da teknik değil problemlere duyarlılıktır.[17]

Dil çözümlemesi yönteminin yüceltilmesinin nedeni Locke, Berkeley ve Hume'un ideaların yeni yönteminin daha nesnel hale getirilmek istenmesiydi. İdeaların, kavramların, ya da fikirlerin yerine sözcükleri, anlamları ya da kullanışlarını analiz etmeliyiz; düşünceler, inançlar ve yargılar yerine yüklemler, ifadeler, ya da cümleleri analiz etmeliyiz. Popper, Locke'un idealar yöntemi yerine sözcük yönteminin kullanılmasının bir ilerleme olduğunu, hattâ bunun gerçekleşmesi gerektiğini itiraf eder.[18] Ancak Popper'e göre, sözcüklerin anlamı üstüne geleneksel tartışmalar, yalnız can sıkıcı değil, zararlıdır da. Yararlı bir tartışma yapabilmek için önce terimlerimizi tanımlamamız gerektiği anlayışı, ona göre yanlıştır; çünkü bir terimi tanımlamanın her seferinde, bu tanıma yeni terimler sokma zorunluluğu vardır (yoksa tanım döngüsel olur); o zaman da yeni terimleri tanımlamak gerekir. Öyleyse her tartışma tanımlanmamış terimlerle yapılmak zorundadır. Fizikçilerin 'enerji', 'ışık' gibi kullandıkları terimlerin anlamını tartışmak gibi bir alışkanlıkları yoktur. Bunların çoğunu tanımlamadan bırakırlar. Örneğin, bir tepe ne kadar yüksek olursa ona kum tepesi denilebilir? Ya da bir hava ne denli hareket etmelidir ki biz ona rüzgâr diyebilelim? Dil bir araçtır. Önemli olan onunla ne yapıldığıdır. Ömrünü bu araçla uğraşmaya veren bir filozof bütün çalışma zamanını âletlerini bilemeye ayıran ve onları birbirlerinin üstünde kullanmanın dışında hiçbir zaman kullanmayan bir marangoza benzer. Filozoflar, fizikçiler gibi işlerini öyle yapmalılar ki, sözcükleri ne biçimde kullandıklarının önemi olmasın.[19]

---

15 Wittgenstein'ın kendi metodunda doğru sorununu bir kenara bırakıp anlam sorununa eğilmesine baktığımızda onun ana ilgisinin çoğunlukla dilsel olduğunu söyleyebilecekken Popper'in kuramların ve problemlerin doğrulukları ile ilgisine büyük önem verirken sözcük ve problemlerin anlamlarıyla ilgisine önem vermemesine bakarak da onun ana ilgisinin çoğunlukla epistemolojik olduğunu söyleyebiliriz. Bu açıdan konuya baktığımızda iki felsefecinin farklı felsefe kavramlarına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Victor Rodych, "Popper Versus Wittgenstein on Truth, Necessity, and Scientific Hypotheses", *Journal for General Philosophy of Science*, sy. 34, 2003, s. 324.

16 Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, s. 15, 16.

17 Popper, *Conjectures and Refutations, the Growth of Scientific Knowledge*, s. 72.

18 Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, s. 17.

19 Bryan Magee, *Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı*, İstanbul 1990, s. 45-46.

II

Popper açısından mantıksal analizin gösterdiğine göre deneyim, yukarıda gördüğümüz mantıksal pozitivistlerde olduğu gibi gözlemlerin mekanik bir yığılmasından ibâret değildir. Deneyim yaratıcıdır, bundan da öte deneyim, cesur ve yaratıcı yorumların eleştirel düşünce ve sınamalarla ortaya çıktığı bir süreci göstermektedir. Bilindiği gibi Popper bilim ile sözde-bilimi ayıran bir sınır koyma ölçütü olarak yanlışlanabilirlik, çürütülebilirlik ölçütünü savunmaktadır. Bir kuramın bilimselliğinin ölçütü onun yanlışlanabilmesi, çürütülebilmesi ya da sınanabilmesidir.[20] Dikkat edilirse bu kuram bu ölçüte uymayana anlamsız dememektedir.[21] Bu bir anlam ölçütü değil bir bilimsellik ölçütüdür. Yani felsefî kuramlar eşdeyişle metafizik kuramlar yanlışlanamamaktadırlar, çürütülememektedirler, sınanamamaktadırlar; acaba bu durum Popper'in sistemi açısından bir sorun oluşturmakta mıdır? Daha da açık bir şekilde, felsefî kuramlar yanlışlanamamalarından ötürü bilimsel alana âit değillerse "değersiz" bir alanda mı yer almaktadırlar? Mantıksal pozitivizmin doğrulanabilirlik anlam kriterine göre açıkça anlamsız olan metafizik, Popper'in kuramında nasıl bir yere âittir? Bir kuramın Popper literatüründe yanlışlanamaması demek olan "metafizik statü" şöyle ya da böyle bir anlama sahip midir? Metafizik düşünceler sınanamamalarına rağmen eleştirilebilir olmaları açısından bir öneme sahiptir, diyebilir miyiz?

Popper'in yukarıda kısaca verdiğimiz görüşüne göre, açıkça görüldüğü gibi, eğer bir kuram sınanamıyorsa, örneğin atom kuramı 1905'e kadar sınanamamıştır, metafiziksel bir niteliğe sahiptir.[22] Kısaca Popper metafizikten "empirik olarak sınanabilir olmamayı" anlarken Wittgenstein, en azından ilk dönemi itibâriyle, "tümüyle doğrulanabilir olmamayı" anlamaktadır. Wittgenstein'ın bu görüşüne göre metafizik anlamsız, felsefe abuk sabuk olmaktadır.[23] Öyleyse felsefe tarihinde âşinâsı olduğumuz felsefî kuramlar önemli bir bilim felsefecisi olan Popper'e göre "nerede" yer almaktadır? Kısaca anlamlı mıdır, anlamsız mı? Popper bu

---

[20] Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, s. 40 vd.; Popper, *Conjectures and Refutations, the Growth of Scientific Knowledge*, s. 34-37.

[21] Ancak Ayer, Popper'in en önemli görüşlerinden olan sınır koyma kriterinin bir anlam ölçütü olmadığını anlamamış görünmektedir. bk. A. J. Ayer, "Verification and Experience", *Logical Positivism* (ed. A.J.Ayer), The Free Pres 1960, s. 229. Fakat daha geç tarihli bir eserinde Popper'in yanlışlanabilirliği genel bir anlam ölçütü olarak kabul etmediğini anlamış görünmektedir. Bk. A. J. Ayer, *Wittgenstein*, London 1993, s. 36; Ayrıca Popper, Carnap'ın da "Testability and Meaning" de kendisinin söz konusu kriterini yanlış bir şekilde anlam kriteri olarak yorumladığını ifade eder. Karl Popper, *Realism and the Aim of the Science*, s. 195.

[22] Popper, *Conjectures and Refutations, the Growth of Scientific Knowledge*, s. 74.

[23] Popper, Wittgenstein'ın aslında doğrulanabilirliği bir anlam kriteri olarak kabul etmediği, bu konuda yanlış anlaşıldığı görüşüne bazı gerekçelerle katılmaz. bk. Karl Popper, *Realism and the Aim of the Science*, s. 194.

noktada beş felsefî kuramı merkeze alan bir inceleme gerçekleştirir.[24]

1. Determinizm: Empirik/fenomenal dünyanın geleceği şimdiki durumdan hareketle en küçük ayrıntıya varıncaya kadar tümüyle tahmin edilebilir.
2. İdealizm (subjektivizm): Berkeley ya da Schopenhauer'ın benimsediği idealizme göre "Empirik dünya zihnimdir." ya da "Dünya benim hayalimdir."
3. İrrasyonalizm: Kant'a göre insan aklı kendinde şeyleri bilemeyeceği için ya onu bilme beklentisinden vazgeçmeliyiz, ya da aklın dışındaki yollarla onu bilmeye çalışırız. Kendinde şeylerin dünyasını bilme beklentisinden vazgeçemeyeceğimiz için bu konuda sadece irrasyonel olan ya da aklın ötesindeki yolları -içgüdü, şiirsel ilhâm ve bazı duygular gibi- kullanabiliriz.
4. İrâdecilik: Sahip olduğumuz isteklerimizle kendimizi irâde açısından biliriz. Buna göre kendinde şey irâdedir (Schoopenhauer'ın felsefesi).
5. Nihilizm: Kendimizi sıkıntılarımızla hiçlik açısından biliriz. Buna göre kendinde şey hiçliktir (Heidegger'in felsefesi).

Popper, bu beş metafizik kuramın yanlış olduğunu düşünür. O kendisini indeterminist, realist ve rasyonalist olarak görür. Popper, 4 ve 5'i kabul ettiğimizde reel dünyanın tüm bilgisini elde edebileceğimizi düşünmez. Yani 'dünya irâdedir' şeklindeki irâdeci ifadenin bize yardımcı olmadığını düşünür. Nihilistlere ise acır.[25]

O bu beş metafizik kuramdan her birinin "yanlış" olduğunu düşünmekle beraber her birinin "çürütülemez" olduğunu savunur. Çünkü ona göre, bütün totolojik ve metafizik önermelerin potansiyel yanlışlayıcılar kümesi boştur. Bu nedenle ikisi özdeştir.[26] O, bir kuramın hem yanlış hem de çürütülemez olarak nasıl nitelenebileceğin merakları üzerine çekeceğinin farkındadır. Bir rasyonalist herhangi bir kuramın yanlışlığını iddiâ etmeden önce onu çürütmekle sorumlu değil midir? Rasyonalist kişi bir kuram çürütülemez ise onun doğru olduğunu kabul etmekle sorumlu değil midir? Popper, burada çürütülemezliğin iki anlamda kullanılacağına işaret eder. İlk olarak, bu kavramın saf mantıksal anlamda 'tutarlı' ile aynı anlama geldiği açıktır. Fakat bir kuramın doğruluğu onun tutarlılığından çıkarsanamaz. İkinci olarak sadece mantıksal-analitik değil, empirik-sentetik varsayımları kullanan çürütmelere dayanması anlamında. Mantıksal çürütülemezlik durumunda tüm empirik ifadeler ve onların olumsuzlanması, ikisi birlikte, mantıksal olarak çürütülemezdir. Örneğin, "Bugün pazartesidir." ve "Bugün

---

[24] Popper, *Conjectures and Refutations, the Growth of Scientific Knowledge*, s. 193-194; Popper, *Unended Quest, an Intellectual Autobiography*, s. 150.

[25] Popper, *Conjectures and Refutations, the Growth of Scientific Knowledge*, s. 194. Popper, Martin Heidegger'in felsefesini belli vesîleler hâriç hiç tartışmadı. O, Heidegger'i irrasyonalizmin bir temsilcisi olarak görüyordu. Hans Albert, "Introduction: Karl Popper and Philosophy in the Twentieth Century", *Karl Popper, a Centenary Assesment: Life and Times, and Values in a World of Fact* (ed. Ian Jarvie, Karl Milford David Miller), Ashgate 2006, s. 2.

[26] Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, s. 116.

pazartesi değildir." önermelerinin ikisi mantıksal olarak çürütülemezdir. Bu yargıdan, dolaysız olarak, mantıksal olarak çürütülemez olan yanlış önermelerin var olduğu sonucu ortaya çıkar.[27]

Empirik çürütülümezlikte durum biraz farklıdır. Empirik olarak çürütülemez önermelere en basit örnek salt varoluşsal önermelerdir. Örneğin, "Yanındaki en büyük inciden on kat daha büyük olan bir inci vardır." önermesi çürütülemezdir. "vardır" sözcüğünü zaman ve mekânda sonlu bir alanla sınırlarsak elbette bu önerme çürütülebilir bir önerme olacaktır. Aslında salt varoluşsal önermelerin çürütülemez olmasını tüm evrene uygulanabilir bir formda ifade edilebilir olmalarında aramalıyız; onlar çürütülemezdir; çünkü onları çürütecek bir yöntem yoktur. "Kanser için tümüyle etkili olan bir ilaç vardır." önermesi böyle bir ilacın fiili olarak bilindiği ya da belli bir zaman içinde keşfedileceği anlamında yorumlanamaz. Ya da "Eğer doğru bir ritüel tarzda söylenirse tüm hastalıkları iyileştiren Latince bir formül vardır." önermesi ile birlikte öncekileri de gözden geçirdiğimizde çok azımızın doğru olarak kabul ettiği empirik olarak çürütülemez önermelerin de olduğunu görürüz. Örneğin, Latince formül, mümkün her Latince formülü telaffuz şekilleriyle birlikte denemek imkânsız olduğu için çürütülemezdir. Geriye bu sihirli Latince formül için mantıksal imkâniyetler kalmaktadır. Böyle bir potansiyel ise tüketilemeyecek bir yapıya sahiptir.

Tüm bunlara rağmen Popper'e göre, bu çürütülemez varoluşsal önermelerin yanlış olduğuna inanma konusunda haklıyız. Bununla beraber kesin bir şekilde onların yanlışlığını kanıtlayamayız. Bizim, örneğin, günlük hayattaki hastalıklara dâir bilgilerimiz aktardığımız önermenin doğruluğuna karşı bazı şeyler söyler ya da böyle bir sihirli Latince formülün olmama varsayımı olma varsayımından daha rasyoneldir, diye düşünürüz. Öyleyse bir kuramın mantıksal ya da empirik çürütülemezliği o kuramın doğru olması için yeterli bir neden teşkil etmez.[28] Yukarıdaki önermeler pozitivistlerin doğrulanabilirlik kriterini karşılayabilmelerine rağmen metafiziksel olarak adlandırılmaya devam edilecektir. Bu konuya "Ölümden sonra bilinçli bir yaşam vardır." ifadesi de bir diğer örnektir. Bu doğrulanması mantıksal olarak mümkün fakat yanlışlanamayan ve bilimden çok dine âit olan bir önermedir.[29]

Peki, felsefî ve metafizik kuramlar bütünüyle çürütülemez ise doğru ve yanlış felsefî kuramları nasıl ayırt edeceğiz? Bilindiği gibi geleneksel felsefe/filozoflar, felsefeden rasyonel gerekçelendirmeyi anlamakta ve bunu nihâî ve ispatlanabilir bilgiye bağlamaktayken, Popper rasyonaliteden "rasyonel gerekçelendirmeyi" değil "rasyonel eleştiriyi" anlar ve bunu **varsayımsal bilginin gelişimine** bağlar. Kısaca Popper gerekçelendirme yerine eleştiriyi koymuş ve tüm gerekçelendirme

[27] Popper, *Conjectures and Refutations, the Growth of Scientific Knowledge*, s. 195.

[28] *a.g.e.*, s. 196, 249.

[29] Donald Gillies, *Philosophy of Science in the Twentieth Century, Four Central Themes*, s. 179.

kuramlarını reddetmiştir. Çünkü ona göre biz bir kuramı asla gerekçelendiremeyiz. Ancak farklı bir anlamda bir kuramı neden yeğlediğimizi gerekçelendirebiliriz.[30]

Popper, bu noktada kuramları üçe ayırır: 1. Mantıksal ve matematiksel kuramlar; 2. Empirik ya da bilimsel kuramlar; 3. Felsefî ya da metafizik kuramlar. İlkini ele aldığımızda, doğruluğunu ya da yanlışlığını bilmediğimiz matematiksel bir kuramla karşılaşırsak onu çürütmeye çalışmak sûretiyle sınarız. Başarısız olursak bu durumu kanıtlamaya çalışırız ya da olumsuzunu çürütmeye çalışırız. Bir karara varıncaya kadar bu işleme devam ederiz. Popper'e göre sadece matematikteki kuramlar çoğunlukla nihaidir. Genel olarak baktığımızda ortaya çıkmaktan kaçan kanıtlar matematik alanında çok nâdirdir. İkinci olarak empirik bilimlere baktığımızda bir kural olarak temelde aynı yolu inceleriz. Kuramlarımızı eleştirel bir biçimde inceler, onları çürütmeye çalışırız. Tek önemli fark bu eleştirel incelemelerde empirik argümanları da kullanmamızdır.[31]

Geldiğimiz nokta itibariyle, yukarıda üçüncü olarak aktardığımız, çürütülemez felsefî kuramları eleştirel olarak, rasyonel olarak incelemek mümkün müdür? Ne kanıtlamak ne de çürütmek için değilse bir kuram için rasyonel tartışma nasıl yapılabilir? **İster bilimsel ister felsefî olsun, her rasyonel kuram belli problemleri çözmeye çalıştığı kadar rasyoneldir aslında.** Kısaca bu tür bir kuram belli bir "problem durumu"[32] ile ilgili olmalıdır. Acaba bu kuram belli bir problemi çözüyor mu? Eğer çözüyorsa diğer kuramlardan daha iyi mi çözüyor? Acaba sadece problemi mi değiştiriyor? Sunulan çözüm basit mi? Verimli mi? Başka problemleri çözmek için ihtiyaç duyulan diğer felsefî kuramlarla çelişiyor mu? Popper'e göre bu sorular çürütülemez kuramların bile eleştirel olarak tartışılmalarının mümkün olduğunu göstermektedir. Demek ki bir önermenin yanlışlanmaması, bilime âit bir alana âit olmaması, onun hakkında pozitif ya da negatif tartışma yapamayacağımız anlamına gelmemektedir. Pekâlâ, rasyonel tartışmalar, değerlendirmeler onun doğruluğunu diğerlerinden daha fazla yeğlememize neden olabilir.

Bu açıklamalar ışığında Berkeley'in ya da Hume'un idealizmini ele aldığımızda Popper'e göre onlar aşırı bir kuram sunma amacında değillerdi. Yani kuramları kafalarındaki belli bir problem durumuyla ilintiliydi. Örneğin Berkeley'e göre kendi kuramı doğru bir sağduyu kuramı ile uyum içindeydi. Bu iki filozofu bu kuramı öne sürmeye iknâ eden "problem durumu"nu anlamaya çalışırsak, onların bizim tüm bilgimizin **duyu izlenimlerine** indirgenebilir olduğuna ve zihin-imge

30 Popper, *Unended Quest, an Intellectual Autobiography*, s. 149.

31 Popper, *Conjectures and Refutations, the Growth of Scientific Knowledge*, s. 197.

32 Problem durumu kavramını açımlamayı sağlayacak bir makale için bk. Ahmet Cevizci, "Kuşkuculuğun Kurucusu Pyrrhon ya da Bir Filozofun Düşüncelerini Belirleyen Etkenler Üzerine", *Felsefe Dünyası*, sy. 19 (1996), s. 28-38.

arasındaki ortaklığa inandıklarına tanık oluyoruz. Bu varsayım iki filozofu da idealizmi kabule götürdü. Fakat Hume'a baktığımızda o bu kuramı kabul konusunda gönülsüzdü. Onun idealizmi kabul sebebi duyu izlenimlerini realizme indirgeme girişiminin başarısız olmasıdır.

Aynı şekilde Popper'e göre, Kant'ın determinizmini de rasyonel ve eleştirel olarak tartışabiliriz. Bilindiği gibi Kant'ın temel eğilimi indeterministti. Newton kuramının kaçınılmaz bir sonucu olarak fenomenal dünya açısından determinizme inanmış olsa bile ahlâkî bir varlık olarak bir insanın determine edilmediğinden asla şüphe duymadı. Kant, teorik ve pratik felsefesi arasındaki bu çatışmayı kendisini tümüyle tatmin edecek bir biçimde asla çözemedi. Bilindiği gibi bu Kant'ın dört antinomisinden birini oluşturur. Fakat artık bizler "problem durumu" açısından özellikle Einstein'ın kuramının ışığında Kant'ın Newton'un kuramını tâkip edip etmediğini eleştirel olarak inceleyebiliriz.[33] Ya da Kant'ın aklı mümkün deneyimin sınırlarıyla uyuşturmasını, Kantçı aklın sınırlarını rasyonel bir şekilde sorgulayabiliriz.

Bir de Popper'in mantıksal pozitivizme en önemli eleştirilerinden birine, tümevarıma, konumuz açısından işaret edelim. Popper'e göre tümevarım ilkesi metafizik bir karakterdedir. Çünkü olasılıkta ve tümevarımda sonuçlar öncüllerde verileni aşmaktadır. Örneğin bir şeyin iyi, kötü, doğru, yanlış, güzel ya da çirkin olduğunu söylemek bilgi olarak hiçbir şey söylememek ise bir şeyin olası olduğunu söylemek de aynı şekilde hiç bir şey söylememektir.[34] Bu ilke ancak aksiyom/ilk önerme olarak ileri sürülebilir. Tümevarım ilkesi yanlışlanamayan bir önerme olarak ele alınmıştır. Oysa tümevarım ilkesinin kendisi yanlışlanabilir olsaydı ilk yanlışlanan kuramla birlikte yanlışlanmış olacaktı; çünkü a sonucu tümevarım ilkesi yardımıyla çıkarsanmış olurdu ve klasik mantığın **modus tollens** ilkesine göre yanlışlanmış kuram tümevarım ilkesinden çıkarsandığı için tümevarım ilkesinin kendisi de yanlışlanmış olurdu.[35] Öyleyse metafizik karaktere sahip olan tümevarım ilkesini de bu karakterine rağmen tartışabilir ve onun doğruluğu hakkında konuşabiliriz. Popper'in en çok mürekkep akıttığı konuların başında olan bu problemin metafizik niteliği onun bu konuyu tartışmasını engellememiştir. Öyleyse önceki felsefî problemlerde dile getirdiğimiz gibi metafizik sorunlar rasyonel bir biçimde tartışılabilir.

Yukarıda Popper'in kendisini indeterminist olarak gördüğünü söylemiştik. Bir de Popper'in konuya nasıl baktığını gösteren görüşlerine kısaca işaret edelim. Çünkü o bu metafiziksel/felsefî görüşü için *The Logic of Scientific Discovery* adlı

---

33 Popper, *Conjectures and Refutations, the Growth of Scientific Knowledge*, s. 199; Anthony O'Hear, *Karl Popper*, London 1992, s. 97, 98.

34 Taylan Altuğ, *Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi ve Yol Açtığı Bilgikuramsal Sorunlar*, İzmir 1989, s. 80.

35 Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, s. 254, 264, 265.

kitabına yazdığı üç "Postscript"ten ikincisini ayırmış ve onu sofistike bir şekilde savunmuştur. Popper'e göre determinizm düşüncesi, her ne kadar büyük dinlerden indeterminizme -en azından bazı olaylar önceden kararlaştırılmamıştır, şeklindeki doktrinine- inananlar olsa da, dinsel kaynaklıdır. Ona göre örneğin St. Augustine -Luther ve Calvin hariç- ve Hristiyan teolojisinin büyük kısmı indeterminizmi savunur. Dinsel determinizm Tanrı'nın âlim-i mutlak ve kâdir-i mutlak olması düşüncesiyle ilintili görülmüştür. Eğer her şey Tanrı tarafından biliniyorsa o zaman gelecek de biliniyor demektir; bu yüzden o önceden kararlaştırılmış ve Tanrı tarafından bile değiştirilemez olur. Bu durum Popper'e göre ilahi âlim-i mutlaklık düşüncesinin karşılaştığı bir sorundur. Tarihsel olarak konuya bakılınca bir kişi 'bilimsel' determinizmi, "Tanrı" idesi yerine "doğa" idesinin ve "ilahi yasa" yerine de "doğa yasası"nın yerleştirilmesinin bir sonucu olarak görebilir.[36] Doğa ya da "doğal yasalar" hem âlim-i mutlaktır hem de kâdir-i mutlaktır. Esrârengiz olan ve ancak vahiyle anlaşılabilen Tanrı'nın aksine doğa yasaları insan aklı tarafından insani deneyimin yardımıyla keşfedilebilir. Eğer doğa yasalarını bilirsek şimdiki verilerden hareketle saf rasyonel yöntemlerle geleceği öngörebiliriz. Popper'in yanlışlanabilirlik ilkesinin bir gereği olarak eğer gelecekteki en azından bir olay önceden belirlenemezse 'bilimsel' determinizm reddedilmeli ve indeterminizmin doğruluğu kabul edilmelidir.[37]

Popper'a göre dinsel ve 'bilimsel' determinizmden ayrı olarak bir de metafiziksel determinizm vardır. Metafiziksel determinizm dünyadaki tüm olayların değiştirilemez ve önceden belirlenmiş olduğunu savunur. Ancak metafiziksel determinizm geçmişin değiştirilemeyeceği anlamında geleceğin de değiştirilemeyeceğini savunur. Dolayısıyla metafiziksel determinizm dinsel ve bilimsel determizimden daha zayıftır.[38] Bu yüzden o dinsel ya da bilimsel determinizm çatısı altında incelenebilir.

Sorunu belli bir sonuca bağlarsak ispat yükümlülüğü, Popper'a göre, 'bilimsel' determinizmi savunanlara âittir. Sorumluluk problemiyle yüz yüze geldiğinde 'bilimsel' determinizmin lehine görünen sağduyu argümanı başarısız olmaktadır.[39] Çünkü anılan görüşe göre insan eylemleri bu çerçevede değerlendirildiğinde, örneğin, Mozart müziğinin önceden birileri tarafından bu sıkı yasalar gereği bilinmesi gerekiyordu. Öyleyse insanın özgürlüğü ve sorumluğu bağlamında Popper indeterminizm metafiziksel görüşü safında yer almaktadır. Öyleyse determinizm-indeterminizm problemi metafiziksel bir karaktere sahip olmasına rağmen Popper'e göre rasyonel bir biçimde tartışılabilir. Bu iki karşıt düşüncenin ikisinin de diğeri aleyhine çürütülememesi bu metafiziksel problem hakkında

36 Karl Popper, *The Open Universe, an Argument for Indeterminism*, London 2000, s. 5.
37 *a.g.e.*, s. 6.
38 *a.g.e.*, s. 8.
39 *a.g.e.*, s. 27.

rasyonel yeğlemelere sahip olamayacağımız anlamına gelmemektedir.

Sonuç olarak felsefî-metafizik problemlerin keşfi nihâî olabilir. Fakat felsefî-metafizik problemlerin çözümü asla nihâî değildir. Çözüm nihâî bir kanıta ya da nihâî bir çürütmeye dayanamaz. Felsefî-metafizik bir çözüm, felsefî kehanetlerin ilham ettiği sihirli formüllere de dayanmaz. Felsefî problemin çözümü nihâî kanıta ya da nihâî çürütmeye dayanmaz. Popper burada ele aldığımız beş metafizik kuramın kritisizme ve argümana elverişli olabileceğini, bunun da problem çözme kabiliyetleriyle doğru orantılı olduğunu düşünmektedir.[40] Popper'in buradaki değerlendirmelerinden hareketle şu önemli tespiti yapabiliriz: Rasyonel olarak eleştirilebilir metafizik görüşler Popper'de "dogma" olarak değil "varsayım" olarak nitelendiriliyordu.[41]

Konuyu biraz daha somutlaştırmak, problem çözümünün, durumunun ne anlama geldiğini daha açık görebilmek için bir adım daha atalım. Popper metafiziksel realizmi -"Keşfedilecek gerçek bir dünya vardır." görüşü- kendisinin tümevarım problemini çözümü ile ilgili kapalı kalan noktaları çözüme kavuşturduğu için benimser.[42] O, dünyamızda düzenin varlığına dair metafizik bir îmanı (faith) ortaya koyan realist bir argümanı benimsemiştir. Çünkü ona göre böyle bir îman olmadan bilimsel pratik akla uygun değildir. Elbette düzenliliğin değişmesi mantıksal olarak mümkündür. Ancak bu imkâniyet, empirik bilim tarafından önemsenmediği gibi onun metodunu da etkilememiştir. Aksine bilimsel metot doğal süreçlerin değişmezliğini varsaymaktadır.[43] Dünyaya katı yasaların hâkim olup olmadığı sorusu ya da nedensellik inancı Popper'e göre metafizikseldir. Nedenselliği reddetmek kuramcıyı araştırmasından vazgeçmeye iknâ etmekle aynı şeydir. Nedensellik, bilim adamının yasa arayışından asla vazgeçmemesi şeklindeki gerekçelendirilmiş metodolojik kuralın tipik bir metafizik dayanağıdır. Doğa düzenliliği (uniformity) ilkesi onunla yakından ilgili olan nedensellik ilkesi gibi metodolojik bir kuralın metafizik bir yorumu olarak kabul edilebilir. Empirik bir hipotezin bizi yasa arayışından vazgeçme konusunda zorlayabileceğini düşünme kendisiyle çelişiktir. Nedenselliği inkâr etmek bir teorisyeni araştırmasından vazgeçirmeye iknâ etme girişimiyle aynı şeydir. Problem çözme kabiliyeti açısından düşündüğümüzde nedenselliğe beslenen metafizik inancın Heisenberg'in savunduğu türden indeterminist metafizikten daha verimli sonuçlara yol açtığını görüyoruz. Popper'a göre Heisenberg'in yorumlarının araştırmalar üzerinde baltalayıcı etkileri olmuştur.[44]

---

40 Popper, *Conjectures and Refutations, the Growth of Scientific Knowledge*, s. 200.

41 Hans Albert, "Introduction: Karl Popper and Philosophy in the Twentieth-Century", s. 4.

42 Popper, *Unended Quest, an Intellectual Autobiography*, s. 151.

43 Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, s. 252-253 vd.; Popper, *Unended Quest, an Intellectual Autobiography*, s. 150.

44 Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, s. 247-249, 253.

Popper, "Doğada düzenlilikler var mı?" sorusuna " Evet" der. Bu soruya verdiği cevabın bilimdışı ve aşkın olduğunu da ekler. Doğada anlaşılabilir düzenlilikler olmasaydı ne gözlemler, ne dil; ne betimleme, ne de argümantatif dil olurdu.[45] Ancak doğada düzen bulma beklentisi, psikolojik olarak ve mantıksal olarak a priori olmasına rağmen boşa çıkabileceği için a priori olarak geçerli değildir. Popper'a göre Kant, zihnimizin yasalarını doğadan almadığını fakat onları doğaya verdiğini söylerken haklıyken yasaların zorunlu olduğunu düşünürken ya da bunları doğaya vermede zorunlu olarak başarılı olacaktır derken hatâlıdır.[46]

Şimdi de metodolojik kuralların üzerine oturan nedenselliği daha iyi anlayabilmek için mantıksal pozitivizme göre empirik bilimlerle ilişkilendirilmediğinde "anlamsız" olan metodoloji kavramına bakalım. Popper'a göre, azımsanmayacak sayıda metafiziksel/felsefî kuram metodolojik kuralların tipik bir şekilde varsayımlaştırılması olarak yorumlanabilir.[47] Metodolojiyi empirik bir bilim olarak değil de felsefî/metafizik bir disiplin olarak gören Popper'in[48] mantıksal pozitivistlerin metodolojinin anlamsız olduğu şeklindeki görüşlerine katılmadığı açıktır. Popper, metodolojinin deney bilimi olmasına karşı çıktıktan sonra onun mantıksal denen kurallardan da farklı olduğunu düşünür. Aynı durum epistemoloji için de geçerlidir. Metodolojik kurallar uylaşımlardır ona göre. O, bunlara şu iki kuralı örnek olarak verir:

1. Bilim oyununun ilkece sonu yoktur, bilimsel önermelerin sınama gerektirmediğine karar veren bir kimse oyundan çekilir.
2. Bir kez öne sürülüp, sınanıp gücü kanıtlandı mı iyi bir gerekçe olmadan bir hipotezden vazgeçilmeyebilir.[49]

Popper açısından bu kurallara göre, varsayımın sonuçlarından biri yanlışlandığında ya da daha iyi sınanabilir başka bir varsayım gündeme geldiğinde iyi bir gerekçe elde edilmiş olur. Metodolojik kurallar mantıksal kurallardan farklıdır. Elbette mantık bir önermenin sınanabilir olup olmaması ile ilgili kriterler ortaya koyabilir; ancak kesinlikle herhangi biri bunu sınamak için çaba göstersin mi göstermesin mi sorusuyla uğraşmaz. Metodolojiden beklenen çok derin bilgiler olmasa da o mantıksal durumu aydınlatmak ve sorunları çözmek konusunda bize yardım edebilir.

---

45 *a.g.e.*, s. 282. Popper ve Wittgenstein "Doğa yasaları vardır." ifadesinin metafiziksel bir ifade olduğunda anlaşmış görünmektedirler. Victor Rodych, "Popper Versus Wittgenstein on Truth, Necessity, and Scientific Hypotheses", s. 328.

46 Popper, *Conjectures and Refutations, the Growth of Scientific Knowledge*, s. 48.

47 Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, s. 55.

48 Popper, *Realism and the Aim of the Science*, s. xxv.

49 Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, s. 53-54; Popper, "Bilimsel Araştırmanın Mantığı'ndan", s. 62-64.

III

Öyleyse Popper, birçok ciddî sorunları çözen ve yeni perspektifler açacak olan herhangi bir metafizik kuramı kabul eder. O, *Bilimsel Keşiflerin Mantığı*'nı yazarken metafizik inançlara sahip olduğunu, o sıralarda bilim için metafizik düşüncelerin önemli olduğunu düşünmesine karşın bazı metafizik doktrinlerin, çürütülemez olmalarına rağmen, rasyonel olarak tartışılıp eleştirilebileceğini fark edemediğini itiraf eder.[50] Bununla ilgi olarak o şöyle der:

> "Anladım ki bu insanların hepsi [Viyana Çevresi] bilimle sözde bilim ya da bilimle metafizik arasında bir sınırkoyma kriteri arıyorlardı. Benim eski sınırkoyma kriterimin onlarınkinden daha iyi olduğu açıktı. Her şeyden önce onlar metafiziği anlamsız, saçma ve tamamen abuk sabuk yapacak bir kriter bulmaya çalışıyorlardı. Oysa böyle bir kriter problem yaratacaktı. Çünkü metafizik düşünceler sıklıkla bilimsel düşüncenin önünde gitmektedir."[51]

İlk olarak 1958 yılında Popper'le tanışan bir diğer eleştirel rasyonalist Hans Albert bu buluşmayla ilgili izleniminde burada söz ettiğimiz konunun mantıksal bağıntısına dikkatimizi çeker: "Öğrendiğim ilk şey Viyana Çevresi'nin metafizik eleştirisinin savunulamaz olduğuydu. Çünkü belirli metafizik önermelerle empirik bilimlerin önermeleri arasında mantıksal bağıntılar vardı."[52]

Popper'e göre, bilimsel kuramlarımızın çoğu mitlerden ortaya çıkmıştır. Ona göre Newton dinamiğinin gözlemden çıkarsandığına inanmak tarihsel olarak yanlıştır. Bunun doğru olmadığını görmek için onun seleflerinden Copernicus'a bakabiliriz. Copernicusçu sistem, ihtişamından dolayı 'merkezi' işgal etmiş olan Güneş ışığının Yeni-Platoncu saygınlığından ilham almıştır.[53] Platoncu bir ortamda yetişen Copernicus'un, Dünya'nın yerine Güneş'i evrenin merkezine yerleştirmesi yeni gözlemlerin bir sonucundan ziyâde yarı-dinsel Platoncu ve Yeni-Platoncu düşüncelerin ışığı altında eskinin "yeni bir yorumudur". Bu önemli düşünce Platon'un *Devlet*'inin altıncı kitabına kadar uzanır. Burada "Güneş" görünür şeylerin dünyasında idealar dünyasındaki "iyi idesi" gibi bir role sahiptir. Platoncu idealar hiyerarşisinin en üstün idesi olan iyilik idesini göz önüne alıp Güneş'in görünür şeylere görünürlüklerini, hayâtiyetlerini vs. verdiği bir düzlemde, onun görünür şeyler hiyerarşisinin en üstünü olduğunu ve *Devlet*'teki bu pasajın Yeni-Platoncu felsefede ve özellikle Hristiyan Yeni-Platoncu felsefede önemli olduğunu göz önüne alırsak, ilâhi bir statüye sahip Güneş'in neden dünyanın etrafında döndürülmediğini anladığımız gibi bu Yeni-Platoncu düşüncenin Kopernik devriminin tarihsel arka planını oluşturmadaki önemini de anlarız. Dolayısıyla Kopernik, kuramına gözlemlerle değil dinsel ve mitolojik bir

---

50 Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, s. 206.

51 Popper, *Unended Quest, an Intellectual Autobiography*, s. 80.

52 Hans Albert, "Introduction: Karl Popper and Philosophy in the Twentieth Century", s. 3.

53 Popper, *Conjectures and Refutations, the Growth of Scientific Knowledge*, s. 257.

düşünceyle başlamıştır.[54] Bu düşünce elbette kuramlarımızı gözlemlerden hareketle oluşturduğumuzu iddiâ eden Baconcı miti tersyüz eden bir düşüncedir.

Viyana Çevresi'nden farklı olarak bir kuramın bilim dışı ya da metafiziksel olmasının onun önemsiz, ciddiyetsiz, anlamsız ya da saçma demek olmadığını anlayan Popper günümüzün tipik sözdebilimi olan astrolojinin durumunun bu noktayı aydınlatabileceğini düşünür. Platon'un ileri sürdüğü gezegenlerin tanrılar olduğu şeklindeki çok tanrıcı dinsel inanca kadar geriye götürülebilen astrolojiye, Newton zamanına kadar Aristotelesçiler ve öteki rasyonalistler saldırdılar; ama ona göre, bu saldırıların sebepleri yanlıştı. Çünkü bilindiği gibi artık gezegenlerin yeryüzünde (ay-altı) olup bitenlere etkide bulunduğu kabul ediliyor. Aslına bakılırsa Newton'un çekim kuramı, özellikle gelgit olayının Ay çekiminden kaynaklandığı fikri, tarihsel olarak astroloji verilerinden türemiş bir görüştür. Newton'un, örneğin, grip salgınının yıldızların etkisiyle meydana geldiğini öne süren bir kuramla aynı kazandan çıkma bir kuramı benimsemekten son derece rahatsızlık duyduğu anlaşılıyor.[55] Hattâ daha da ötesi Newton'un yerçekimi yasası kuramı, sadece Ay'ın ayaltı âlemi etkileyebildiğini değil bazı ayüstü cisimlerin dünya üzerine yerçekimsel bir çekim kuvveti uyguladıklarını, Aristotelesçi doktrinin tersine, gösteriyordu.[56] Galileo da, yukarıda söz ettiğimiz nedenle, gelgitin Ay kökenliliği kuramını reddetmiştir. Bir rasyonalist olan Galileo'nin Kepler hakkındaki kuşku ve kaygıları da astrolojiye ilişkin korkularıyla kolayca açıklanabilir.[57] Çünkü bilindiği gibi Kepler, tıpkı Copernicus gibi Platoncu-Pythagorean geleneğe/astrolojik geleneğe mensuptu. Galileo ise Roma Kilisesi gibi astrolojiye karşıttı. Bütün bunlar, Popper'e göre, gösteriyor ki bizler sözde bilimsel/metafiziksel kuramları alelacele reddetmekle çok önemli düşünceleri kaçırabiliriz.[58]

Atomculuk bilim için pozitif bir değere sahip kuramların/metafizik düşünüşün belki de en önemlisidir. Batı'da ilk olarak pre-Sokratik düşünürlerden Leucippus ve Democritus'la başlayan ve daha sonra da savunulan bu düşünce metafizik bir karaktere sahipti. XIX. yüzyılın başlarında Dalton, bazı kimyasal bileşen olgularını açıklamak için bir hipotez oluşturma konusunda atomculuğu kullandı ve bazı problemleri çözdü. Aynı yüzyılda daha sonra Maxwell, atomculuğu, kinetik gazlarla ilgili bir kuram bağlamında, matematiksel fiziğe taşıdı. Öyleyse Dalton ve Maxwell kendi dönemlerinde bütünüyle metafizik bir karaktere sahip bir kuramı-

54 *a.g.e.*, s. 186-187.

55 Karl Popper, "Bilim: Kestirimler, Çürütmeler" (çev. İsmet Birkan), *Sağduyu Filozofu Popper* (çev. der. Cemal Güzel), Ankara 1996, s. 173; Popper, *Conjectures and Refutations the Growth of Scientific Knowledge*, s. 38; Popper, *Realism and the Aim of the Science*, s. 190.

56 Popper, *Realism and the Aim of the Science*, s. 190.

57 Popper, "Bilim: Kestirimler, Çürütmeler", s. 173; Popper, *Conjectures and Refutations, the Growth of Scientific Knowledge*, s. 38.

58 Popper, *Realism and the Aim of the Science*, s. 190, 191.

atomculuğu- bilimsel alanda kullanarak başarılı bilimsel sonuçlara ulaştılar. Metafiziğin dâimâ anlamsız olacağını savunan bir bakış açısı bu noktada bazı sorunlarla karşılaşır. İlk olarak bu kişi atomculuğun dâimâ bilimsel olduğu savunulabilir, ancak ilk çağ Yunan atomculuğu için bunu söylemek pek mâkul görünmemektedir. Metafiziğin anlamsızlığını savunan kişi ikinci olarak atomculuğun XIX. yüzyıla kadar anlamsız olduğunu, bu süreçle beraber bilimsel ve anlamlı olduğunu savunabilir. Ancak Dalton ve Maxwell'in bütünüyle anlamsız olan bir kuramı bilimsel ve anlamlı bir kuramı inşâ etmek için kullandıklarını iddiâ etmek savunulamaz bir duruş gibi görünmektedir. Bu durumda metafiziğin bilimsel süreçler için anlamlı ve kullanışlı olabileceğini kabul etmekten başka savunulabilir bir görüş geriye kalmamaktadır.[59]

Atomculuğu bir metafizik kuram olarak son derece önemli bulan Popper, atomculuğun molekül hacminin tahmin edilebilir bir hal aldıktan sonra sınanabilir olduğunu, bu örneğe bakarak sınanamaz/metafizik bir kuramın sınanabilinceye kadar geliştirilebileceğini ve güçlenebileceğini, onu anlamsız olarak nitelemenin ne kadar yanıltıcı olduğunu gördüğümüzü düşünür. Bilindiği gibi erken dönem atomculuğu, sadece sınanamaması anlamında değil dünyayı geniş genellemeler ışığında algılaması anlamında da metafiziksel bir sistemdi. Leucippus ve Democritus "Sadece atomlar ve boşluk vardır." diyerek iyi bir mantıkla gösterdikleri bu kuramın temel kavramları, gözlenemez ve dolayısıyla bilinemezdi. Atomculuk bilineni bilinmeyenle açıklıyordu. Bu nedenle Bacon'dan Mach'a tüm tümevarımcılar, Berkeley'den Duhem'e tüm "araççılar" (1905'ten sonra bile) bu kurama saldırdılar. 1905'ten sonra pozitivistler anlaşılabilir nedenlerden dolayı bu görüşe karşı sessizleşmeye başladılar. Pozitivistler bu "anlamsız, abuk sabuk" görüşün bu hale nasıl evrildiğini asla açıklayamadılar. Atomculuk örneği, Popper'e göre, metafizik bir doktrinin anlamsız diye reddedilmesinin uygunsuzluğunu gösterdiği gibi sınanamayan metafizik kuramların bilim üzerindeki etkisinin pek çok sınanabilir bilimsel kuramları aşabileceğini de gösterir.[60]

Bu nedenlerden dolayı Popper'a göre metafizik kuramlardan her biri sınanabilir olmadan önce bilim için bir "araştırma programı" işlevi görür. Biyolojideki evrim kuramı, hücre kuramı vd. belli bir dönem aynı işlevi yerine getirdiği gibi psikolojideki duyumculuk vd. de bir "Metafizik Araştırma Programı" olarak görülebilir. Bilim adamı bu programlardan amacını, örneğin derinlerde gizli olanın tatmin edici bir açıklamasını düşünmek gibi, çıkarır. Her ne kadar empirik olarak çürütülemez olsa da "Metafizik Araştırma Programları" tartışmaya açıktır. Ancak metafizik düşüncelerin tümü mü yararlıdır? Popper'e göre, ikinci bölümde yer verdiğimiz, "salt varoluşsal ifadeler" gibi bilim için değersiz metafizik düşünce-

[59] Donald Gillies, *Philosophy of Science in the Twentieth Century, Four Central Themes*, s. 190.

[60] Popper, *Realism and the Aim of the Science*, s. 191-192.

ler de bulunmaktadır.[61] Ona göre bilimin ilerlemesine yardım etmiş –kurgusal atomculuk gibi- metafizik düşünceler olduğu gibi onun ilerlemesini engellemiş metafizik düşünceler de vardır.[62] Peki, bilimin kökeni rasyonel bir temele mi dayanmaktadır; yoksa bilimdışı pek çok unsura mı dayanmaktadır? "Şiir ve bilimin kökeni aynıdır, ikisi de mitlere dayanır. Rasyonel eleştiri dünyanın gerçekten de Hesiodes'in anlattığı gibi ya da Genesis'te betimlediği gibi oluşup oluşmadığı ya da oluşabilir olup olmadığını araştırır. Mitler, evrenbilime, dünya ve çevremizi sorgulayan bilime, doğabilime dönüşür. Mitler hayal gücünden esinlenen saf yorumlardır. Öyleyse şiir, bilim ve müzik arasında kan bağı vardır." diyen Popper, örneğin, sanat ile bilim arasındaki bu yakınlıklara rağmen aralarında farklar bulunduğunu da belirtir.[63] Demek ki Popper'e göre, önceden metafiziğin alanında bulunan düşünceler sonradan bilimin alanına girebilir. Atomculuk, Bacon'un hayâlî olarak karşı çıktığı dünyevî hareket kuramı buna örnek olarak verilebilir. Bu düşünceler bilimsel konumu ancak yanlışlanabilir bir tarzda ortaya konulduklarında elde ederler.[64]

Konuya ruhbilimsel açıdan bakılınca Popper, daha önce gördüğüz gibi, bilimsel buluşun, bazen oldukça bulanık da olsa, tamamıyla kurgusal düşüncelere inanmadan olanaksız olduğunu düşünür: Bilim açısından büsbütün yersiz, aynı ölçüde de 'metafizik' bir inanç.[65] O, bilim ile sözde bilim arasında "keskin" bir sınır koymanın imkânına inanmaz. Bilim dâimâ çok büyük oranda metafizik düşüncelerden etkilenmiştir. Belli metafiziksel düşünce ve problemler -değişim gibi- bilimin gelişimini belirlemiştir.[66] Metafiziğin anlamsız olduğuna inanmayan Popper "bütün" metafizik öğelerin bilimden elimine edilebileceğine de inanmaz. Elbette ilke olarak sınanamayan/metafizik öğeler bilimden mümkün olduğu kadar elimine edilmelidir. Bu durumda bu işlem söz konusu önermenin sınanabilirliği-

---

61 *a.g.e.*, s. 192-193.

62 Gillies, Popper'in metafizik-bilim arasında gördüğü ilişkiyi haklı bulmakla beraber bilime engel çıkaran metafizik kuramların da olabileceğine dikkat çeker. Burada görüldüğü gibi Popper bu durumun farkındadır. Donald Gillies, *Philosophy of Science in the Twentieth Century, Four Central Themes*, s. 191. Ancak burada durup şunları söylememiz gerek: Bilim için zararlı düşüncelere nasıl karar vereceğiz? Örneğin 1905'ten önce veya Dalton'dan önce birileri belki de haklı nedenlerle atomculuğun zararlı bir metafizik kuram olduğunu söyleyebilirdi. Nitekim bunu bazı pozitivistler yapmıştı da. Bu durumda çözüm olarak elimizde kala kala Popper'in" problem durumu" dediği şeye bir kuramın ne tür açılımlar getirdiğini görmek kalıyor. Ancak bir dönem için ve bir kişi için problem çözümüne elverişli olmayan bir kuram farklı bir problem bağlamında problem çözümüne elverişli hâle dönüşebilir. Bu düşünceler bağlamında Popper gibi bir metafizik kuramı alelacele reddetmemeyi öğrenmeliyiz sanırım. Tabii burada "alelacele" nitelemesini de iyi düşünmek gerek. Yine atomculuk örneğinden devam edersek, atomculuğun bilimselleşebilmesi için iki bin küsur yıl acele etmeden beklememiz gerekti!

63 Karl Popper, *Daha İyi Bir Dünya Arayışı* (çev. İlknur Aka), İstanbul 2001, s. 247, 248, 252.

64 Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, s. 278.

65 *a.g.e.*, s. 38; Karl Popper, "Bilimsel Araştırmanın Mantığı'ndan", s. 48; Donald Gillies, *Philosophy of Science in the Twentieth Century, Four Central Themes*, s. 190.

66 Popper, *a.g.e.*, s. 159.

ni/bilimselliğini arttıracaktır.[67] Ancak bilimin kökeninin çoğunlukla bilim dışı olduğunu göz önüne alarak eleştirilebilen ve yeni perspektifler açma yeteneğine sahip olan kuramların kullanımından da bütünüyle vazgeçmemeliyiz.

Örneğin günümüz biliminin pratikleri açısından baktığımızda işe yararlılığı neredeyse tartışma götürmez kimi ölçümlerimizin de metafiziksel bir hüviyete sahip olduğunu görürüz. Altı milimetrelik bir çelik parçası ısmarlasak -ki şimdilerde söz konusu aralık bir milimetrenin milyonda birinin kesirlerine inmiştir.- hassaslık payı içersinde altı mm.'nin tam olarak hangi noktada bittiği, eşyânın doğası gereği bilemeyeceğimiz bir şeydir. Tam altı mm" kavramı herhangi bir kesin ölçü, ya da deneyle karşılanabilecek bir şey değildir, bundan dolayı da metafizik bir kavramdır.[68]

Öyleyse deneysel olarak sınanamayacak (metafizik) kuramlar yine de eleştirel olarak tartışılabilir. Metafiziği saçma saymak şöyle dursun, Popper -örneğin doğada düzenliliklerin var olduğuna ilişkin- metafizik inançlar beslediğini her zaman söylemiştir. "Tanrı vardır." gibi bir önerme karşısında, mantıkçı pozitivistler bunun anlamsız bir ses, bir gürültü olduğunu söylerlerdi; Popper ise bunun anlamı olan bir önerme olduğunu, doğru da olabileceğini, fakat yanlışlanabilmesi için herhangi bir yol bulunmadığından bilimsel bir önerme olmadığını söylerdi.[69] Ona göre bir önerme sadece bilimsel/sınanabilir bir yapıda anlamla buluşmaz. Problem çözme kabiliyeti bir felsefî/metafiziksel kuramın kabul edilebilirliği açısından son derece önemlidir.

Demek ki Popper açısından bilim, felsefe yapma biçimlerinden sadece biridir. Aslında onun bilim anlayışı temelde şu düşüncelere dayanmaktadır:

> "Bilime beslediğim o büyük hayranlığa karşın, ben bilimci değilimdir. Çünkü bilimci, bilimin otoritesine dogmatik açıdan inanır; oysa ben, hiçbir otoriteye inanmamakla birlikte, her seferinde dogmacılığa karşı mücadele etmişimdir ve hala da bunun mücadelesini özellikle bilimde vermeye devam ediyorum. Bilim insanı, ortaya attığı kurama inanmak zorundadır, savına karşıyım. Benim için önemli olan, E.M. Forster'ın dediği gibi, "I do not believe in belief" ("inanca inanmıyorum") yaklaşımıdır, özellikle de bilimde. Belki de yalnızca etikte inanca inandığımı söyleyebilirim, ama yine bazı durumlarda."[70]

---

67 Popper, *Realism and the Aim of the Science*, s.179-180.

68 Bryan Magee, *Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı*, s. 24, 25.

69 *a.g.e.*, s. 44-45.

70 Popper, *Daha İyi Bir Dünya Arayışı*, s.17. Popper rasyonalisttir; fakat akılcılığın da sınırları olduğunu, her şeyi bilemeyeceğimizi savunur. Bundan dolayı Popper kendini çağdaş olmayan bir felsefeci, günümüzde artık yok olmuş tanınmayan bir akımın taraftarı olarak görür. Bir rasyonalist, aklın insan yaşamında yalnızca çok sâde bir işlevinin olacağını bilir. Popper bununla ilgili olarak kendisinin saf bir aydınlanmacı olduğunu söyleyerek, Kant'ın deyişiyle, dogma sarhoşluğundan kurtulup, peygambermiş gibi bir tavır takınmamalıyız, der. Almanya peygamber yatağı

Sonuç yerine bir değerlendirme yapılacak olursa, Popper'in buraya kadar verilen görüşleri, özellikle pozitivist anlam dogmasına karşı konumlanmış görünmektedir. Anlamın bilimsel alana sıkıştırılmak istenmesi girişimi olarak da okuyabileceğimiz mantıksal pozitivizmin çabaları, Popper'e göre, yanlıştır. "Anlam" bilimin içine alamayacağı kadar geniştir. Bilimsel etkinlik en önemli rasyonel etkinlik olmakla beraber, yegâne anlamlı, rasyonel etkinlik değildir ona göre. Rasyonel olarak tartışılabilen, problem çözme yeteneğine sahip kuramlar kendilerini yanlışlanabilir/çürütülebilir bir şekilde ortaya koymasalar da bir anlama, üstelik bilim için yeni ufuklar açabilecek olan bir anlama sahip olabilir. Metafizik bir kuram, alelacele reddedilmeden bu yönüyle de bin yılları alan bir tartışmayı, eleştirelliği hak edebilir. Ona göre metafiziksel/felsefî kuramlar, mantıksal pozitivistlerin görüşünün aksine yanlış olarak nitelenebilir; ancak bu niteleme onların çürütüldüğünü göstermez. Öyleyse doğru ve çürütülemez metafiziksel/felsefi kuramlar da vardır. Çürütülebilirlikle bilimselliği eşitleyebildiğimiz halde felsefiliği eşitleyememekteyiz. Felsefî/metafizik kuramlar yanlışlanamasa da, çürütülemese de rasyonel bir şekilde değerlendirilebilir. Örneğin o, bu nedenle olsa gerek, kendisini indeterminist, realist ve rasyonalist sayarak metafizik kuramların çürütülememelerine, yanlışlanamamalarına ve dolayısıyla bilimsel alana âit olmamalarına rağmen savunulabileceğini, rasyonelleştirilebileceğini savunur. Peki, bize rasyonelliği veren şey nedir? Ona göre "İster bilimsel ister felsefî/metafiziksel olsun, her rasyonel kuram belli problemleri çözmeye çalıştığı kadar rasyoneldir." Ayrıca bir düşünce sınanamayan/metafizik öğelerden sıyrıldığı kadar bilimsel olur; ancak bu öğelerden bütünüyle sıyrılmak olası değildir. Felsefenin dışındaki-matematik, kozmoloji, politika, din, sosyal hayat, vd- gibi "problem durumları"na ilgisiz kalmak bir felsefe okulunun yozlaşmasına neden olur. Öte yandan, atomculuk örneğinde gördüğümüz gibi, mitsel düşünceler bilimin gelişmesinde olumlu katkılara sahip olabilir.

iken İngiltere böyle olmadığından Popper buraya hayrandır. O, kendisinin rasyonalist olduğunu, bununla beraber rasyonalizmin, yani akıl dininin yarattığı terörün, Hristiyan, Müslüman, ya da Yahudi fanatizminin estirdiği terörden çok daha vahim sonuçlar doğurduğunu da itiraf eder. Din dogması yerine bilim dogması geçmemelidir. Gerçek anlamda rasyonel bir toplum düzeni oluşturmak olanaksızdır. Popper, *Daha İyi Bir Dünya Arayışı*, s. 222-223, 230, 234.